

Nathan Söderblom contra Bengt Lidforss

Svensk Tidskrift har här tillfälle att publicera en artikel, som väl inte är aktuell i sig själv men som lämnar ett nytt bidrag till både Nathan Söderbloms och till Bengt Lidforss' biografier. Författaren, fil dr Erik Vendelfelt, är själv specialist på den senare, och han påpekar att den här refererade sammandrabbningen mellan dessa båda kulturpersonligheter ligger i tiden före dem som Erik Hj Linder åsyftar i sin stora litteraturhistoria. Men artikeln är också intressant ur en annan synpunkt. För endast 60 år sedan kunde två professorer i Uppsala samla överfullt hus då de uppträdde mot varandra för att diskutera – och detta tämligen hetsigt – den historiske Jesus. Tiderna förändras snabbt: i dag skulle få professorer alls våga ge sig in i en diskussion som denna.

För den som i Bengt Lidforss bara ser den store förnekaren, som alltför ofta lustvandrade inom teologiens och religionens landmären för att skövla och rasera så mycket han kom åt, kan det vara skäl att erinra om att det inte sällan hände, att han togs på allvar också bland teologerna själva, i varje fall en falang bland dem. Att han kunde få mycket erkännande och komplimanger för sina kunskaper på området av även mycket framstående svenska teologer, framgår av vad som hände i en stor offentlig debatt i Uppsala år 1910. Där drabbade han ihop med några av landets ledande teologer, och bland dem först och främst Nathan Söderblom.

Bengt Lidforss hade nyss förut blivit utnämnd till professor i Uppsala och flyttat sin vetenskapliga verksamhet dit från hemstaden Lund. Han var känd som en ettrig radikal, som i många och långa debatter utkämpat hårda duster med de sydsvenska teologerna alltifrån slutet av åttio-talet, då han som ung filosofie kandidat kastat sig in i elden. Som hans främste motståndare i Lund hade framstått Magnus Pfannenstill, i Uppsala blev det av naturliga skäl Nathan Söderblom.

Det var studentföreningen Verdandi som anordnade debatten. Den ägde rum lördagen den 22 november och förlades till studentkårens lokaler. Den hade motsetts med oerhört intresse och blev, som dåvarande docenten The Svedberg säger i ett brev till artikelförfattaren, »en stor händelse i Uppsalas kulturella liv».

Tillströmningen var så stor, att lokaler-na inte räckte till, och många fick åter-

vända med oförrättat ärende. Vad som hände kan man få ett begrepp om i referat som inflöt i Upsala Nya Tidning och genom omnämnanden på annat håll.

Meningen var att Bengt Lidforss skulle hålla ett inledningsanförande, och sedan skulle debatt följa. Lidforss hade valt att tala om en nyutkommen bok, som väckt sensation och livligt, ja hetsigt diskuterats framför allt i Tyskland, författarens hemland. Vid en stor debatt i Berlin hade Lidforss själv varit närvarande.

Boken hette *Die Christusmythe* och var författad av en lärare i filosofi, Arthur Drews, anställd vid en teknisk högskola. Han var sålunda inte teolog av facket men hade tydligen bedrivit trägna studier på området och särskilt följt med den liberala teologiska forskning, som brutit fram med stor kraft i Tyskland. De resultat som denna hade nått fram till, var nästan helt okända för den stora allmänheten, och detta ville han nu i all anspråkslöshet råda bot på. Han framhöll, hur litet man faktiskt visste om Jesus och påpekade, att det fanns forskare som rentav förnekade dennes historiska existens.

Här som så ofta eljest var det alltså tyska signaler Bengt Lidforss följde.

Lidforss' anförande

Han började med att referera innehållet i Drews' bok på samma sätt som han sedermera gör i sin bok *Kristendomen förr och nu* (1911), ehuru han i sitt anförande interfolierade med nödiga tillägg och utvikningar, aktuella i sammanhanget.

Lidforss påpekade att han i sina studier i huvudsak följt de nya liberala tyska teologerna, som han lärt sig uppskatta. De svenska hade han aldrig fått någon riktig klar uppfattning om trots ett otal sammandrabbningar med dem. Han kunde inte fastställa vilken ståndpunkt de intog i de aktuella frågorna eller över huvud taget deras åsikter. Detta gällde också, poängterade han, Nathan Söderblom.

Lidforss visade upp hur de liberala teologernas kritiska forskning lett till en underminering av de kristna dogmerna, vilka nu stode inför sin förvittring, och sålunda sågade av den gren de själva satt på. I sin nöd räddade de sig genom att klamra sig fast vid en Jesuskult. Denne Jesus, om vilken man visste så lite, upphöjdes till en »övermänniska av nästan kosmiska dimensioner», vars ord och åsikter skulle vara gällande för alla tider. Jämsides med denna teologiska kritik löpte en motström från fritänkarhåll, som till en början inte haft något med den teologiska att göra men nu fått impulser från denna. Redan Bruno Bauer hade framställt den hypotesen att Markusevangeliet, som var det pålitligaste av de fyra, var en tendensdikt, och liknande åsikt hade framförts av Benjamin Smith. Drews utgick från Smiths teori att kristendomen uppstått som en sammansmältning av en hemlig judisk kult, vilken hade tillägnat sig den orientalska föreställningen om en döende och återuppståndne gud, och kombinerat denna med Messias tanken. Denna teori hade emellertid, ansåg Lidforss, på ett bindande sätt vederlagts av Drews' motståndare.

I detta sammanhang riktade Lidforss kritik mot Johannes Lindbloms skrift »Har Jesus existerat?», som han ansåg byggde på flera missuppfattningar. De svenska teologerna hade mycket att lära av de tyska, framför allt av Anton Wernle.

För att komma fram till sin Jesuskult hade teologerna tvingats göra de »underligaste och rent av voltigerande slutledningar, varvid även de främsta kastade all logik över bord».

Jesu moral, ansåg Lidforss, passade ej för vår tid, eftersom den var anpassad efter tron på ett omedelbart förestående gudsrike. Den var också en lönemoral »i judisk anda», som stod på en lägre nivå än den antika. Kristendomen var över huvud taget uppblandad med en mängd judiska krönikemotiv och asiatiska mysterier, som var främmande för »arisk» världsåskådning. Det värdefulla och bestående i kristendomen var lån från antiken. Den var därför dömd att gå under på samma sätt som skett med den filosofiska materialismen. Vad man nu ivrigt väntade på var en ny germansk-arisk världsåskådning, och en sådan tycktes också vara på väg att växa fram. Lidforss slutade med att framföra en förhoppning, att också de svenska teologerna i likhet med de tyska skulle hjälpa till att bereda väg för en sådan ny livssyn.

Söderbloms genmäle

Efter inledningsanförandet följde en debatt som inte slutade förrän framemot midnatt. Den inleddes av Nathan Söder-

blom som började med att komplimentera Lidforss för hans stora beläsenhet på området. Han undrade emellertid om denna hade sin grund i kunskapsbegär eller i agitationssyfte. I början av föredraget hade det förra övervägt, i avslutningen det senare. I agitationsdelen hade man kommit att tänka på Victor Lennstrand.

Denne Victor Lennstrand var den främste bland de s k utilisterna, som alltifrån slutet av åttiotalet bedrivit ateistisk vulgärpropaganda i landet. Av taktiska skäl hade socialistledarna, Branting och Danielsson, trätt upp på deras sida i deras kamp för tankefrihet på det religiösa området, utan att därför i övrigt hysa någon sympati för dem. Bengt Lidforss omnämner dem i sin levnadsteckning över Danielsson, utkommen två år tidigare och förmodligen känd och läst också av Nathan Söderblom. Möjligen är det just detta omnämnande som gjorde att Söderblom drog fram Lennstrands namn i debatten, och det kan därför vara skäl att ta reda på vad Lidforss säger om denne Lennstrand. Han var, säger Lidforss, »en f d folkskollärare, som efter en kortare vistelse vid Uppsala universitet börjat bedriva ett slags ateistisk kolportörsverksamhet, utan tvivel mycket välment, men ett tämligen ytligt uppkok på Ingersolls fria tankar, Büchners materialism, Mills utilitarism, alltsammans kryddat med härresande citat ur Gamla testamentet». Lidforss talar om utilisternas »sterila propaganda, som till på köpet hotade att på sina ställen urarta till en ny form av läseri», och han erinrade om hur Danielsson sedermera tagit

bestämt avstånd från denna sorts ytliga och efterblivna propaganda.

Söderblom förklarade att han var glad över att Lidforss var mera kritisk än Drews. Dennes bok var det mest kritiklösa han läst inom den jämförande religionsforskningen. Att förneka Jesu existens var lika klyftigt som att förneka kornknarrrens – så som Strindberg gjort. Dessa liberala kritiker led av en vanlig barnsjukdom: alltför stor skepsis. Jesu synpunkter och åsikter är gällande för alla tider. Söderblom sade sig hysa respekt för Lidforss' oändlighetsmystik, men han satte den kristna högre. Han slutade med att påpeka att »religionsvetenskapen var en förnämlig dam och ingen prostituerad. Vill man avvinna henne förtroende, så fick man inte nalkas henne i några smutsiga avsikter utan städse hävda vetenskapens ädla och omistliga frihet».

Efter inlägg av docenterna Göransson och Lindblom och professor Kolmodin tog Lidforss åter till orda. Han undanbad sig alla jämförelser med Lennstrand, som ju var en ytterst barnslig herre som excellerade i en sorts religionshistorisk idioti. Kunskap och agitation behövde för övrigt inte utesluta varandra. Lidforss gjorde gällande, att Söderblom genmält föga i sak och mest uppehållit sig vid perifera ting. Han slutade med att rekommendera studenterna att behjärta maningen i den gamla tyska strofen: »Wer die Wahrheit kennet und saget sie nicht/der bleibt für wahr ein erbarmlicher Wicht».

Diskussionen avslutades så med ett inlägg av docent Lindblom. Huvudnumret

hade naturligtvis varit sammandrabbningen mellan Lidforss och Söderblom. The Swedberg vill minnas att Lidforss redan här dragit upp sin jämförelse mellan Söderblom och jonglören i Anatole Frances berättelse, vilken hyllade Gud på sitt sätt. Lidforss »fällde», skriver han, »det berömda yttrandet att N S borde liknas vid »le jongleur de Notre Dame» i Anatole Frances novell (som stod på huvudet och gjorde sina konstver inför madonnabilden).» Men han säger sig också minnas många andra dråpliga repliker i debatten – »mer eller mindre lyckade». Däribland också Söderbloms pik till Lidforss att »vetenskapen är en ärbär kvinna och inte någon sköka som prof Lidforss tycks tro – eller något i den vägen».

Med sitt yttrande att religionsvetenskapen inte var någon prostituerad, som man kunde närma sig i smutsiga avsikter, avsåg Söderblom säkerligen bara att man i denna vetenskap som i all annan måste arbeta med rena händer och rent uppsåt. Att han skulle velat alludera på Lidforss' kända oregelbundna privata leverne för att på det sättet komma åt honom, är föga troligt.

Hur man såg på Lidforss

Med en viss glad förvåning måste Lidforss ha tagit del av ett referat av debatten som inflöt i den religiösa tidskriften Facklan. Det var ett organ för »kristlig tro och forskning», som utgavs i Stockholm och redigerades av en man vid namn Waldemar Lönnbeck. Andan bland medarbetarna var helt ortodox, och man gjor-

de särskilt front mot nyteologerna som försökte ge bevis för »trossanningar». Till dessa »nyprotestanter», som ville göra kristendomen »tidsenlig», räknade man i själva verket också Söderblom och Pfannenstill, och man hade ingenting emot att de utsattes för kritik av en man som Lidforss. Tydligen ansåg referenten att en ärlig förnekare som Lidforss hade lättare att nå dessa sanningar än nyteologerna med sitt ständiga kryssande mellan tro och vetande.

»Professor Lidforss är», heter det i referatet, »som känt fritänkare av den mera ärliga typen och hyser inga sympatier för biblisk tro och lära. Så mycket större uppseende väcker det därför att han i sitt föredrag icke vände sig mot de ortodoxa... utan mot den nyteologiska riktningen... Prof Lidforss, vars vida beläsenhet erkändes av prof Söderblom, gav kraftiga skäl för sin ståndpunkt. Med flera exempel visade han sålunda, att nyteologerna med en enkel gest kastat fundamentala satser överbord, såsom Kristi gudom, försoningsläran, evighetsbegreppet

m m.» De har kritiserat ihjäl evangeliet – och stöder sig ändå på det i sin Kristuskult. Som vägröjare för en ny hednisk världsåskådning ansåg Lidforss nyteologerna »gagneliga». »I allt detta – utom 'gagnet' – äro vi fullkomligt av Professor L:s åsikt». Referenten slutar med en from önskan: »Vi vilja gärna tro, att en så ärlig sanningssökare... slutligen skall finna frid och frälsning i evangeliernas Kristus».

Lidforss skyndade sig att klippa ut notisen och skickade den till sin troende moder. Här ser »my», dvs mamman, »att även strängt ortodoxa organ behandla mitt föredrag med respekt, nära nog med sympati. Gack du och gör sammaledes».

Debatten i Uppsala kom att bli ett slags förspel till den häftiga tidningspolemik, som utbröt mellan Lidforss och teologerna efter publiceringen av Kristendomen förr och nu, och mycket av det som förekom vid det remarkabla tillfället, återkommer sedan i den broschyr, Modärna apologeter, som Lidforss utgav år 1911.